

Рецензия за хабилитационния труд

„Латински песнопения за светци, почитани в Източната и Западната църква (св. св. Кирил и Методий, св. Николай от Мира, св. Георги и св. св. Козма и Дамян)“

На гл. ас. Явор Генов

Във встъпителните думи на своя труд относно ”заниманията с латинска богослужерна монодия“ авторът се представя като „лютник“, а не като един от първите, в рамките на БАН, изследователи на западните богослужерни практики и на грегорианския хорал. Този труд е продължение на тази дейност, която е от решаващо значение не само за проучването на западната монодия в нейните исторически етапи, но и за педагогиката (cantus firmus техниката и системата на Фукс, преподавана в часовете по полифония), за истински европейското музикално самосъзнание и изразяване през музиката; по израза на Гвидо за музиканта-философ: musicus, а не cantor. Това, че сме овладели старите инструменти означава, че практиката е потвърдила теорията и че езикът на формулите, съответстващи на свещенното слово, които продължават да са валидни и в чисто инструменталната музика, са разбираеми и естествени, тъй като минават през удобството на вокалния звук и механиката на тялото на изпълнителя и отговарят на душевната му нагласа.

Наименуването на труда ясно сочи към моста, който съединява западното и източното християнство чрез общите им светци, а в музиката – общите корени на християнската монодия. Това са най-почитаните имена, свързани с най-дълбоко упование и вяра – св. св. Кирил и Методий, св. Николай Чудотворец, св. Георги, символизиращ не само мъжеството и храбростта, но и победата над „вътрешния враг“- пороците и слабостите на човека, „безсребърниците“ Козма и Дамян (понякога се почитат и няколко светци, носещи едни и същи имена). Този избор на обект на изследването през апарата на теоретичното музикознание е не просто интригуващ, но и предизвиква общокултурен интерес.

Трудът на Явор Генов следва да отговори на поне три фундаментални въпроса, заявени във встъпителните думи:

1. Кога и кога западната църква установява служби за дадените светци?

2. Дали нотираният репертоар е съставен за службите или е заеман от вече установени богослужения с компилиран състав ?

3. Какво разкриват самите мелодии, ако са взети от цялостен литургичен репертоар?

Става ясно, че проучването на така поставените въпроси се предприема за първи път в българската медиевистика и се посочва конкретната цел на изследването, направено с отлична ерудиция върху специализирана литература (с.5). Възниква необходимост и от изясняване на житийните и исторически обстоятелства около възникването на службите, затова структурата на изследването, поради убедителното аргументиране на „необходимостта от специално проучване на всяка от службите” разкрива последователността на заявения музикален материал и се разгръща в пет глави, посветени на съответния репертоар. Те са предшествани от встъпителна глава „Към терминологията на репертоара на Божествената служба в грегорианския антифонар”, която въвежда идейния език, необходим за тази материя и терминологичния апарат, допълнен с две приложения, много полезни в учебния процес - речник на непознатите думи и фигурите на латинската монодия през техния графичен образ.

Най напред авторът очертава хипотезите за произхода и датировката на напевите от службите, опирайки се на трудовете на **Oliver Strunk**, който посочва и ”принципния антифон” *O Christi pietas* за службата за св. Николай, на **Светлана Куюмджиева**, която посочва в детайли разгърнат певчески репертоар, сред който са и нотирани песнопения за двете служби за св. Николай”, в ръкопис *Ottob. 392*, на екипа **Gordon, Thompson, Upchurch** и **Woods**, с приноси към установяване на богослужение в памет на Св. Георги. Авторът възприема класификацията на **Bailey** за три основни групи антифони за светителските служби: към третия клас принадлежат вечерните антифони за св. Георги, заети от общата служба за мъчениците (*commune martyrum*). По отношение на певческия репертоар за светите братя, неотменна част от еженеделното почитане и досега в българските църкви, авторът се позовава на **Бърлиева, Vaily, Ruscony** и **Turco**. Тезата на автора е, че: „репертоарът за славянските просветители в амброзианския антифонар се причислява към т. нар. "новокомпозирани адаптации", т.е. „те се компилират въз основа на съществуващ музикален материал.” Също така внимателно е подходено към певческия репертоар, посветен на св. св. Козма и Дамян, като се налага и „изясняване на въпроса за формиране и разпространение на култа към светците”, поради което авторът работи с дисертационния труд на **Harold** (с.7). Тази необходимост от историческа ситуираност на изследването върху „конкретни

иконографски паметници за светците при Медичите” го прави „високо информативно”, по думите на Явор Генов за цитираната авторка, но не само относно паметта към светците, но и защото хвърля светлина върху европейското културно развитие от времето на Ренесанса, основано най-напред върху почитта към духовния подвиг, почит, еднаква и за източното и за западното християнство.

Търсенето на контекста на музикалния паметник продължава с коментар върху публикацията на Nowacki върху такъв основен метод в работата в медиевистиката като компаративния. Откриват се два ръкописа с почти идентичен репертоар, от което възникват важни за изследователя въпроси от технологичен и хронологичен характер, отговорите на които ще бъдат намерени в изложението на целия труд. Ясно формулираните въпроси и задачи говорят за отилични изследователски стратегии и умения, особено необходими и същевременно трудни в обширното, исторически и географски далечно поле на обекта на медиевистичното музикознание.

В приложен план особено ценна е въвеждащата първа глава, езикът на която е изпълнен с почит към богослужебните събития, опира се на духовната поезия и теологическите формули така, че методиката на формалния анализ и необходимата терминология, които следват, да са в съгласие с почитта и вярата на на пишещия за тях. Това сливане с обекта, който е представен в историческа перспектива е истинно и резултатно, защото прониква в самата същност на явленията. Разгледани са жанровете на псалмодията със съответната терминология като *psalmus responsorius*, *cantus antiphonus* и т.н. и се аргументира антифинара като основна книга през Средновековието. Следват кратки описания на основните репертоари, както според вида, така и по часовете на деня и според предназначението на напевите. Работи се по убедително изведена литература с музикални примери, които са подложени на структурен анализ (с.21 и сл.). Важен принцип е проследяването на връзката с текста при употребата на термините на монодията – фраза, формула, фигура, но и при ладовите решения и архитектурни форми като арката. В края на главата авторът обобщава тези прилагани принципи като приема предизвикателството да работи с този терминологичен апарат със „страничен” език, „какъвто е българския по отношение на вербалните рамки на съответната музикална процесуалност” (с.26). Тази задача е изпълнена подробно и добросъвестно във всички аспекти на специализираното изследване; първите две глави от което (II-ра и III-та) са посветени на нотираните служби за св.св. Кирил и Методий.

Направените анализи са върху грегорианския антифонар, в няколко издания: *Antiphonale Romanum* от 1912 г., *Liber usualis* от 1913, два брeвиара от 1917 и 1960 и милански антифонар от 1935 г., които показват „изявено внимание към славянските просветители” поради собствения музикален репертоар. Тъй като в средновековието не са открити данни за култ към светците, авторът цитира документ на Ватикана (втора точка на енцикликата *Grande Munus* на папа Лъв XIII от 1880 г.), според който през 1863 г. папа Пий IX дава разрешение на западните славяни да честват своите „небесни застъпници” на 5 юли, станал впоследствие всеобщ католически празник.

Явор Генов прилага интегрален подход към напевите – историческото, догматическото и музикалното знание взаимно се обуславят и допълват като се изваждат от забвение истории, написани със живия език на съответната епоха, които интересуват съвременника - напр. защо с такава интензивност усещаме духовната си връзка както със Запада, така и с Изтока. Това става през призмата на конкретните музикални факти и доказателства. По повод на амброзианския репертоар се извършва проучване на произхода и съдържанието в четири систематични подглави, а в обобщението се заявят научните резултати поотделно за всяко изследвано песнопение. Все пак общият извод е, че тези напеви „трудно могат да се определят като „новокомпозирани”, с изключение на антифона *post evangelium*; другите кореспондират с амброзиански антифонари от по-ранно време”. По отношение на музикалното съдържание на изследвания репертоар то хвърля допълнителна светлина върху „новия живот” на латинската монодия, т.е. как се компилират песнопения за нови литургични последования, какви музикални структури изграждат мелодическата тъкан на тези песнопения, далеч след историческия контекст на формиране на амброзианския / грегорианския певчески корпуси.” (с.70)

Следващите IV-та, V-та и VI-та глави, посветени на службите в памет на св. Георги, св. Николай и св. св. Козма и Дамян са разработени по подобен прецизен начин с подглави; за първите - по часовете на денонощния цикъл, а за последната – с документален материал за историята на култа и специално разглеждане на съответните напеви в антифона от Уорчестър, GB – WO F.160. Изводите към IV-та глава гласят, че са открити „...ясно очертани източно-западни регионални признаци както при подредбата на репертоара, така и при употребата на конкретни песнопения.” (с.118) Авторът така идентифицира принадлежащите именно към паметта на св. Николай напеви:

а) евангелските антифони и химните от състава на вечерната служба

б) антифони и инвитаории от утринната служба, които за момента не се откриват извън паметта на св. Николай

в) част от състава на на големите респонзории

г) хвалителните антифони, както и евангелските, с изключение на *O per omnia laudatem*

”Музикалното съдържание на разглежданите песнопения потвърждава, че евангелските антифони в състава на вечерните и хвалителната служба и инвитаориите от утринната служба не се откриват в други литургични последования. Това дава допълнителни основания да бъдат разглеждани като компилирани за разглежданата служба.” (с. 118)

В глава V-та “Певчески репертоар в службата за св. Георги в грегорианския антифонар”, след привеждането на историческите и житийните обстоятелства, намираме, също както и в предишната глава, систематично изложение във вид на таблица на напевите - хронологично – от XI-ти до XVI-ти век и според репертоарната група – източна, западна или мона[ески курсус. Тези таблици внасят изключителна прегледност и свидетелстват за впечатляващото изобилие на тематизирания песенен материал в огромното историческо пространство, което трябва да бъде не просто „прекосено”, но и осмислено – това е културното пространство на християнска Европа. Нека да се обърнем към приносните моменти в „Обобщенията” и на тази глава. Те са: исторически - процесът на компилиране и разпространение на богослужението за светеца хронологически съвпада с „романизацията” на франкските територии” (с.143), музикално-топосни - разкриват посредством преписите от втората половина на X-ти век нататък, че „антифоните от източната група са количествено два пъти повече от тези на западната” (с.144), структурно-мелодически, при което се открояват поне три начина на компилиране, разгледани на с.144; при това „различните територии и дори по-тесни богослужебни региони отдават различна значимост и почит към светеца.”

Последната VI-та глава, посветена на св. св. Козма и Дамян притежава същите достойнства – сведения за култа към светците, три обширни таблици, от които може да се съди за десетките песнопения, употребявани за култа в течение на шест века, анализ на антифонара от Уорчестър GB-WO F.160. Изводите отново касаят хронологията (култът се установява още през V-ти, VI-ти век), през X-ти век се изписват отделни нотирани песнопения, от които се откроява с 30 различни преписи *Cosmas et Damianus Leontius 001938*. Век по-късно се помества „пълен певчески репертоар за хвалителната служба” (с.187). В последния ръкопис авторът открива техниката на адаптацията, известна като „центон”. Той също така има хипотеза за ”единен процес на съставяне”

на службите поради ладови съображения и сходна мелодическа структура. Поставя се и въпросът за пренасянето на този репертоар от Рим към Уорчестър, по неговите думи, може би „обект на следващо изследване”(с.188)

Изтъквах приносите на настоящия труд по хода на изложението на тази трудна за обемане и високо специализирана материя. Те съществуват не само затова, защото „малцина са избрани” да работят с тази вдъхновяваща проблематика, която се докосва до най-въздействащата страна на християнския култ – неговата музика. Но и защото тази дейност създава приноси за езика, словесен и музикален от който се поражда, тъй като е вид екзегеза на вековните образци. Тя изисква много от своя изследовател и го поставя в една историческа перспектива. Явор Генов е успял във всичко това.

16. 10. 2015

Проф. д-р Нева Кръстева